

ŞEYBÂN (Benî Şeybân)

(بنو شيبان)

Adnânîler'e mensup
bir Arap kabilesi.

Bekir b. Vâil kabilesinin önemli kollarından olan Şeybanoğulları'nın atası Şeybân b. Sa'lebe'nin nesebi Adnân'a ulaşır. Şeybân'ın soyu Zühl, Teym, Sa'lebe ve Avf isimli oğullarıyla devam etmiştir. Kabile, Câhiliye dönemindeki reisi Mürre b. Zühl'ün on çocuğundan çeşitli kollara ayrılmıştır. Meşhur kolları arasında Hemmâm, Cessâs, Muhallim, Hâris, Ebû Rebîa ve Mürre sayılabilir. Câhiliye devrinde Yemâme ve Bahreyn civarında ikamet eden Şeybanoğulları, İslâm'ın ortaya çıktığı yıllarda Yemâme'den Basra, el-Cezîre ve Diyarbekir'e kadar uzanan geniş bir alana yayılmışlardır. Bu dönemde büyük çoğunluğu putlara tapan Benî Şeybân'ın önemli şahsiyetlerinden biri ünlü Arap kahramanı ve aynı zamanda şair Bistâm b. Kays'tır. Şeybânîler, Besûs savaşından sonra (yaklaşık 525) Bekir b. Vâil kabilesinin diğer kolları gibi Lahmîler'in hâkimiyeti altına girdiler. Lahmî Hükümdarı Nu'mân b. Münzir, Sâsânî Hükümdarı Hüsrev Pervîz tarafından öldürülmeden önce sadakatlerinden dolayı hazinesini ve silâhlarını Şeybanoğulları'na bırakmıştı. Hüsrev Pervîz'in Hîre valiliğine tayin ettiği Tay kabilesinden İyâs b. Kabîsa'nın Nu'mân'ın hazinesini ve silâhlarını Şeybânîler'den geri istemesi savaşa sebep oldu. Sâsânîler'in yenilgisiyle sonuçlanan Zûkâr savaşında önemli rol oynayan Şeybânîler daha sonra Übülle şehriyle Hîre arasındaki geniş alanda Sâsânîler'le mücadeleyi sürdürdüler.

İbn Sa'd, Şeybânîler'den bir heyetin Medine'ye geldiğini ve Hz. Peygamber'e biat ederek müslüman olduğunu kaydeder (*et-Tabakât*, I, 317-318). Medine'ye geliş tarihi belli olmayan heyette yer alan Hureys b. Hassân, Resûl-i Ekrem'den Dehnâ bozkırlarının kabilesine tahsis edildiğine dair bir belge talep etti. Resûlullah tarafından Şeybanoğulları'na verilmek istenen bölgenin, heyetle birlikte Medine'ye gelen Benî Temîm'den Kayle bint Mahreme'nin çabaları sonucu Benî Temîm'de kalmasına karar verildi ve bu husus yazılı bir belgeyle kayıt altına alındı (*a.g.e.*, I, 317-320). Hz. Ebû Bekir döneminde Medine'ye gelen Şeybânîler'den Müsennâ b. Hârise, kabilesine yakın bölgelerde bulunan Sâsânî birlikleriyle savaşmak üzere görevlendirilme-

sini istedi. Bu isteği kabul edilince kendisi Hîre dolaylarında, amcasının oğlu Süveyd b. Kutbe Basra körfezi, Übülle ve çevresinde akınlara başladılar. Başta Şeybânîler olmak üzere ağırlığını Bekir b. Vâil'in kollarının oluşturduğu birlikler tarafından gerçekleştirilen bu seferler bölgenin İslâmlaşmasının yanında Sâsânî birliklerinin yıpratılarak bölge hakkında ayrıntılı bilgi edinilmesini de sağladı.

Şeybanoğulları'nın büyük çoğunluğu Hz. Ali ile Muâviye arasındaki mücadelede Hz. Ali'ye destek verdi. Ancak daha sonra Hâricîler'e katılarak Hâricî isyanlarında önemli rol oynadılar. Emevîler zamanında büyük bir kısmı Irak'a yerleşen Şeybânîler, Şebîb b. Yezîd eş-Şeybânî'nin liderliğinde Hâricîler'le birlikte Kûfe ve civarına baskınlar düzenlediler. Haccâc'ın ordularını birçok defa yenilgiye uğratan ve bir ara Kûfe'yi ele geçiren Şebîb'in Ahvaz'da Düceyl suyunu düşüp boğulması (77/697) Emevîler'i rahatlattı. Son Emevî halifesi II. Mervân zamanında Şeybânîler'den Dahhâk b. Kays'ın liderliğinde ayaklanan Hâricîler, Kûfe'yi ele geçirip halktan büyük destek almalarına rağmen Emevî kuvvetlerine yenildiler (127/745). Bu dönemde Şeybânîler özellikle el-Cezîre'de çok sayıda Hâricî isyanına önderlik ettiler.

Abbâsîler devrinde çıkan Hâricî isyanlarında da Şeybânîler'in önemli rolü olduğu görülmektedir. Bununla birlikte yerleşik hayata geçenlerin sayısının hızla artmasıyla Şeybânîler'in bir kısmı devlet hizmetine girdi. Bu dönemde özellikle demografik ve siyasal yapının değişmesi sebebiyle el-Cezîre bölgesinde ortaya çıkan isyanlarda Şeybânîler'in etkisi azalmaya başladı. Şeybânîler'e mensup Şeyhoğulları ailesinin Diyarbekir bölgesine hâkim olmasından sonra bu bölgede de Hâricîler'e destek azaldı. Öte yandan Şeybânîler'den bazı gruplar yerleşik hayatı benimsemeyip isyan hareketleri içerisinde yer almayı sürdürdüler. Nitekim Karmatî hareketinin kurucusu olarak kabul edilen Hamdân'ın asıl destekçileri Kûfe'ye yerleşen Benî Şeybân ve Bekir b. Vâil mensuplarıdır.

Şeybanoğulları'ndan Benî Yezîd, Abbâsîler döneminde 861-1075 yılları arasında Şirvan taraflarına hâkim oldu. Mürreoğulları'na mensup olan Yezîdoğulları, adlarını Yezîd b. Mezyed b. Zâide'den almaktadır. Vali ve kumandan sıfatıyla Abbâsî Devleti hizmetinde bulunan Yezîd başta Hâricî isyanları olmak üzere çeşitli ayaklanmaları bastırmakla görevlendirildi. Azerbay-

can, Şirvan, Bâbülebvbâ ve Musul valiliği yaptı. Ölümünden (185/801) sonra Hârûnürreşîd onun yerine oğlu Esed b. Yezîd'i vali tayin etti. Yezîd'in diğer oğlu Muhammed de meşhur bir kumandı. Aile mensubu bazı kumandan ve yöneticiler Emîn ile Me'mûn arasındaki mücadelede Emîn'in tarafını tuttular. Yezîd'in bir diğer oğlu Hâlid, Halife Mu'tasım-Billâh devrinde ikinci defa İrmîniye bölgesi valiliğine getirildi. Şeybanoğulları'nın yoğun olarak yaşadığı Diyarrabîa bölgesi de kendisine bağlandı. Vefatından sonra (230/844) yerine el-Cezîre valisi oğlu Muhammed tayin edildi. Onun adına Şirvan'da valilik yapan kardeşi Heysem b. Hâlid, Halife Mütevekkil-Alellah'ın katliyle başlayan karışıklıklarından Şirvanşah unvanıyla bağımsızlığını ilân etti (247/861). Böylece Şeybânî hâkimiyeti bağımsızlığa kavuşmuş oldu.

V. (XI.) yüzyılda Fâtımîler'e bağlı olarak Yemen'de hüküm süren Suleyhîler'den Ali b. Muhammed, Hadramut'u ele geçirip (455/1063) bölgenin yönetimini Ma'n b. Zâide eş-Şeybânî'nin soyundan gelen bir aileye bıraktı. Ancak bu aile daha fazla haraç ödemeyi reddedince Suleyhîler onların yerine Şîi Zürey'ler'i görevlendirdi (476/1083). Şair Nâbîga başta olmak üzere Şeybânîler'den çok sayıda şair ve âlim yetişmiştir. Ünlü nesep âlimleri Dağfel b. Hanzale ile İbnü'l-Kelbî'nin hocalarından Hırâş b. İsmâil, Mecdüddin İbnü'l-Esîr, İzzeddin İbnü'l-Esîr, Ziyâeddin İbnü'l-Esîr ve İbnü'l-Fuvatî bunlar arasında sayılabilir. Ahmed b. Hanbel de anne tarafından bu kabileye mensuptur.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 317-320; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), bk. İndeks; İbn Hazm, *Cemhere*, s. 321; Sem'ânî, *el-Ensâb* (Bârûdî), III, 482-486; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İşâbe* (nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd v.dğr.), Beyrut 1418/1997, V, 568-569; VIII, 288-289; Mahmûd Abdullah İbrâhim el-Ubeydî, *Benü Şeybân ve devrühüm fi'l-târîhi'l-'Arabîyyi'l-İslâmî hattâ matla'ül-'aşri'r-Râşidi*, Bağdad 1984; M. Yûsuf Gandür, *eş-Şeybâniyyûn fi'l-'aşri'l-'Abbâsiyyi'l-uvvel*, Beyrut 1407/1986; Abd Avn er-Ravzân, *Mevsû'atü'l-kabâ'ili'l-'Arabîyye*, Amman 2002, I, 329-336; Adnan Demircan, "Diyârü Bekr'de Hâricî İsyânları", *1. Uluslararası Oğuzlardan Osmanlıya Diyarbakır Sempozyumu (20-22 Mayıs 2004)*, *Bildiriler*, Diyarbakır 2004, s. 161-168; Ahmed Abdülganî Yâğî, "eş-Şeybâniyyûn ve eşerühüm fi's-şîri'l-'Arabî, fi'l-'aşri'l-'Abbâsi", *el-Mecelletü'l-'Arabîyye li'l-'ulûmi'l-insâniyye*, II/6, Küveyt 1982, s. 194-204; Süleyman Harâbişe, "İmâretü Beni Yezîd eş-Şeybâniyyîn el-'Arab fi bilâdi Şirvân fi'l-'aşri'l-'Abbâsi (247-468/861-1075)", *Ebhâşü'l-Yermük*, XX, İrbid 2004, s. 1705-1768; Th. Blanquis, "*Şhaybân*", *EJ²* (İng.), IX, 391-392. 

ADNAN DEMİRCAN